

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
FACULTATEA DE LITERE**

ȘCOALA DOCTORALĂ „STUDII DE HUNGAROLOGIE”

DEPARTAMENTUL DE ETNOGRAFIE ȘI ANTROPOLOGIE MAGHIARĂ

**Versuri populare funerare din Transilvania în a doua jumătate
a secolului XX**

– memorie genealogică și biografică, aspectele genului și funcțiile textelor funerare –

TEZĂ DE DOCTORAT – REZUMAT

**Coordonator științific:
PROF. UNIV. DR. KESZEG VILMOS**

**Doctorand:
BAJKÓ ÁRPÁD-ISTVÁN**

**Cluj-Napoca
2019**

CONȚINUT

INTRODUCERE	7
I. Viziunea cercetării și paradigme ale interpretării	10
I.1. Cercetarea scrisului popular	10
I.2. Aspecte ale culturii memoriei	13
II. Antecedente și rezultate ale istoriei cercetării	15
II.1. Abordări ale istoriei bisericii	15
II.1.1. Aspectele formei și conținutului versurilor funerare în contextul interdicțiilor	15
II.1.2. Versiuni de gen și caracteristici contestate ale formei și conținutului	19
II.2. Recepție literară, istorie a publicării și cercetării	23
II.2.1. Versurile funerare ca produs poetic (literar): așteptări literare - sursă pentru istoria literaturii	23
II.2.2. Strategii educaționale în eșantioanele de versuri funerare	25
II.2.3. Poezie populară și folclor - aspecte de interpretare	29
II.2.4. Rolul de cantor și de poet popular în exemplele literare	31
II.2.5. Interferența dintre istoria literaturii și folcloristică	33
II.3. Abordări ale științei etnografice	34
II.3.1. Rezultatele cercetării etnografice maghiare	34
II.3.1.1. Abordări etnografice regionale și locale	34
II.3.1.2. Relațiile de gen și categorizarea versurilor funerare	51
II.3.1.3. Iertăciune și predică – exemple din surse istorice	55
II.3.1.4. Textul biografic ca sursă de istorie, de istorie a mentalității și de lingvistică	58
II.3.1.5. Devotamentul comunitar față de poeziile funerare	60
II.3.1.6. Parodiile versurilor funerare ca subgen	63
II.3.1.7. Statutul cantorului ca obiect de interes etnografic	65
II.3.1.8. Date despre utilizarea textului și atitudini interpretative în revista <i>Ethnographia</i>	66
II.3.1.9. Explorarea surselor și cercetări realizate în cadrul Departamentului de Etnografie și Antropologie Maghiară al UBB	74
II.3.2. Exemple din colecțiile de folclor în limba română	80
II.4. Rezumat	82
III. Habitusurile individuale ale versurilor populare funerare din Transilvania în a doua jumătate a secolului XX	83
III.1. Practica poetului popular, Kiss Dániel din Chesău – Rolul scrisului în viața cotidiană al unui poet autodidact din Câmpia Transilvaniei	83
III.1.1. „ <i>A földi életem utolsó napján elmondott önéletrajz</i> ” [Autobiografia mea povestită în ultima zi a vieții mele] – Biografia lui Kiss Dániel	83

III.1.2. Versurile populare funerare scrise de Kiss Dániel	89
III.1.3. Rolul scrisului în viața lui Kiss Dániel	103
III.1.4. Rezumat	119
III.2. Memorie biografică dăltuită în piatră – Epitafurile în versuri de pe monumentele cimitirului reformat din Inucu.....	121
III.2.1. Scrierea ca moștenire familială (maternă).....	137
III.2.2. Reprezentările Transilvaniei în Muzeul Etnografic în Aer Liber din Szentendre - colecția de manuscrise ca exemplu reprezentativ de scriere populară din Țara Călatei.....	141
III.2.3. Intersecții ale rolului lui Kalló Ferenc ca specialist în dans și a activităților sale ca poet popular	143
III.2.4. Structura textelor sculptate în mormânt și semnificația lor socială	148
III.2.5. Rezumat	152
III.3. Versurile funerare scrise de cantorul Kurtucz István – surse pentru practica scrisă a cantorilor auxiliari Falkus Margit și Almási László.....	154
III.3.1. Narațiunea lui Sarusi Mihály - nepotul lui Kurtucz István	159
III.3.2. Contextele istorice ale poeziilor funerare scrise de cântăreții de biserică la Kisiratos	162
III.3.3. Versurile funerare ca texte memoriale ale întăririi și eternizării legăturilor familiale.....	165
III.3.5. Un muzician care a devenit cantor: Almási László.....	168
III.3.6. Rolurile lui Falkus Margit ca asistent de cantor.....	175
III.3.7. Cântarea poeziilor funerare ca eveniment comunitar.....	181
III.3.8. Rezumat	183
III.4. Iertăciunile (versuri funerare) din Gheorghieni – Reprezentările vizuale ale textelor funerare compuse de specialistul Jaskó István	186
III.5. Specialiști locali ai scrisului – practici ale scrisului a cinci specialiști în poezie.....	195
III.5.1. Ágoston János (Petřindu).....	195
III.5.2. Babán János (Băgara).....	198
III.5.3. Zsoldos István (Cornești).....	203
III.5.4. Sándor Botond (Aiud).....	208
III.5.5. Gál Jankó László (Jebucu)	213
CONCLUZII.....	221
BIBLIOGRAFIE.....	228
Alte surse, articole din reviste.....	245
Cărți de eșantion pentru cântăreți de biserică	245
Cercetări realizate în cadrul Departamentului de Etnografie și Antropologie Maghiară al UBB.....	247

CUVINTE CHEIE: poezii funerare, scrisul popular, rit de înmormântare, iertăciune, poet popular, biografie, funcțiile scrisului, memorie genealogică, memorie culturală, funcțiile textelor funerare

REZUMAT:

În partea introductivă a tezei mele am prezentat considerațiile referitoare la aspectele generale ale poeziilor funerare, precum și observațiile care dezvăluie relația dintre genul și funcțiile textelor bazate pe unele articole reprezentative ale literaturii etnografice maghiare. În cursul cercetărilor am efectuat analiza detaliată ale versurilor funerare maghiare din Transilvania. De-a lungul analizei m-am concentrat pe înțelegerea funcției și tradiției iertăciunilor. Pe baza interviurilor biografice structurate sau semi-structurate m-am străduit să reconstituiesc contextul utilizării versurilor funerare: cine a ordonat textul, ce informații au fost împărtășite cu autorul poeziilor funerare. Am acordat o atenție deosebită autorului poeziilor funerare (biografie, profesie, prestigiu, mediu, educație, tradiție preluată, obiceiuri creative), prezentării poeziilor funerare (spectacol în cadrul ceremoniei de înmormântare, scrisă manual sau tipărită, modul de conservare).

Ca act de încheiere a studiilor de caz reprezentative și, de asemenea, la sfârșitul capitolelor mai scurte, am încercat să rezum concluziile pe baza documentelor de referință luate în considerare din anumite aspecte.

Poeziile funerare sunt poezii rituale ale ceremoniei de înmormântare. Pe baza informațiilor oferite de un membru al familiei defunctului, este redactată de un erudit local (poet, cantor, poet autodidact). În secolele XVII–XVIII, poezia funerară a reprezentat în rândul aristocrației momentul culminant al ceremoniei de înmormântare. Din diferite motive (perturbarea ceremoniei bisericesti, provocarea de tensiuni sociale, emoționale) din secolul al XIX-lea biserica a inițiat excluderea acestui element din liturghie. Aceste interdicții au provocat nemulțumirea familiilor, care au căutat diferite moduri de a satisface această necesitate.

Prezenta disertație documentează viața și funcționarea ritului de expunere a biografiei defunctului, și de luare de rămas bun de la defunct. Pe baza investigațiilor efectuate în diferite

localități transilvănene, se realizează reconstituirea procesul de redactare a poeziilor, reconstituirea vieții, operei și obiceiurilor de creație ale autorilor, formelor și contextelor de prezentare a poeziilor.

Primul capitol prezintă cele două paradigme ale cercetării, cea a antropologiei scrisului și a culturii memoriei. Antropologia scrisului urmărește funcțiile, contextele, genurile textelor scrise, relațiile dintre oralitate, scris, cod vizual și gesturi, obiceiurile de redactare și de întrebuințare a scrisului în viața cotidiană, socializarea individului în universul scrisului, rolul scrisului pe parcursul carierei unei persoane.

Capitolul al doilea trece în revistă literatura care vizează tema cercetată. Grupate în trei subcapitole, publicațiile provin din domeniul istoriei literaturii bisericești, al istoriei beletristicii și al folcloristicii. Abordarea etnologică-antropologică relevă caracterul terapeutic al ritualului de luare de rămas bun de la defunct și caracterul genealogic al poeziilor funerare.

În următoarele capitole analitice sunt expuse datele culese. În subcapitole distinse sunt descrise cariera, obiceiurile de redactare a poeziilor și colecția de texte a 9 autori din diferite localități (Chesău-Cluj, Inucu-Cluj, Dorobanți-Arad, Gheorghieni-Cluj, Petrindu-Sălaj, Băgara-Cluj, Cornești-Arieș, Aiud, Jebucu-Călata). Patru dintre aceste analize se integrează în paradigme distincte. În cazul lui Kiss Dániel poeziile funerare fac parte dintr-o operă bogată și variată. În localitatea Inucu, poeziile lui Kalló Ferenc sunt gravate pe monumentele funerare, materialul din Dorobanți dezvăluie strategiile de reutilizare a tradițiilor textuale locale în situațiile actuale, iar în cazul poeziilor din Gheorghieni disertația urmărește reprezentarea ipostazelor corporale. Fiecare subcapitol este câte un studiu de caz, care, pe rând, face vizibil varietatea și specificul contextului poeziilor: tradiții individuale de creație, atitudini colective locale, tensiuni și consensuri dintre biserică și așteptările familiale.

Capitolul de sinteză reia și finalizează concluziile cercetării, dintre care amintim cele referitoare la funcțiile, istoria și interpretarea poeziei funerare, la tendințele de reorganizare a ritului de înmormântare, la caracterul activității poezilor autodidacți.

***

Rezultatele capitolului III.1. se referă la textele manuscrise aflate în caietele unui scriitor autodidact din Chesău (comuna Mociu, Cluj). Textele scrise în timpul vieții de Kiss Dániel sunt păstrate în 28 de caiete. Acestea reprezintă rodul a aproape 65 de ani de muncă, dar nu conțin

textele ocazionale scrise la comandă, după care autorul n-a făcut o copie înainte de predarea lor, astfel că ele nu figurează în fondul său de manuscrise.

Materialul scris de el se întregește cu povestea personală relatată în interviul autobiografic, ale cărui fragmente selectate se referă în primul rând la practica scrisului, la scrierea necrologurilor în versuri, la ritualurile legate de obiceiul luării de rămas bun de la morți. Din fondul de manuscrise aflate în colecția lui Kiss Dániel, capitolul prezintă repertoriul de necrologuri în versuri, texte scrise între 1945 și 2008, urmate de selecția și gruparea textelor din cele 28 de caiete pe teme și pe genuri. În colecția de scrieri ale autorului autodidact, pe rând, se înșiră însemnări genealogice, familiale și de istoria localității; scurte însemnări autobiografice, mărturii; scrisori în versuri scrise pe vremea serviciului militar; reflecții asupra evenimentelor istorice, politice; genurile lirice ale orației de nuntă; urări de Crăciun, An Nou, Paști, de Ziua Mamelor, a școlii, a pastorului; urări scrise pentru medici și asistente, scrisori, poezii scrise pentru diferite ocazii; rugăciuni. Criteriul hotărâtor n-a fost publicarea integrală a manuscriselor, ci ilustrarea scalei de domenii pe care specialistul local într-ale scrisului le-a acoperit, evidențierea obiceiurilor și experienței sale scriitoricești.

Din repertoriul integral de texte, studiul care însoțește ediția face un expozeu al necrologurilor lirice, schițarea conjuncturii scrierii și receptării lor, o analiză a funcției locale a tipurilor de texte. Pe lângă acestea, un criteriu determinant l-a constituit prezentarea obișnuinței autorului de a face referiri în scris la aspecte colective și individuale, precum și analizarea rolului pe care l-a jucat în societate și aprecierea de care s-a bucurat. Prin Kiss Dániel, genul necrologului în versuri a pătruns treptat în repertoriul ritualic al comunității, a devenit o prestație solicitată, pe care autorul o percepe ca mijloc de mângâiere a celorlalți. Decurgând din statutul său de specialist, și în cazul orațiilor de nuntă își asumă rolul inovatorului: conform mărturiei textului autobiografic, prin poeziile proprii a eliminat vulgaritățile din repertoriul de nuntă. Ca urmare a publicării textelor alese ale operei versificatorului autodidact, analiza caută un răspuns la funcția pe care o îndeplinește scrisul ca activitate în viața unei persoane și cum își percepe statutul social reliefat prin scris omul specializat în acest domeniu. Ca urmare a diminuării folosirii în comunitate a textelor ocazionale, cum devine totuși scrisul mijloc al imortalizării cotidianului, al profesiei, al consemnării evenimentelor? În Kiss Dániel se cristalizează treptat gândul câștigării unui loc în memoria colectivă. Privind retrospectiv la anii vieții, în caietele manuscriselor sale adună iar și

iar, înșiră pe un fir comun toate acele fapte și evenimente cu care intenționează să fundamenteze dăinuirea activității și ideilor sale.

Despre conținutul caietelor sale, despre contextul scrierii sau rostirii textelor putem citi în colofonul de introducere a corpusurilor de texte. Analiza se concentrează pe practica scrisului și pe integrarea scrisului în universul existențial propriu și local, permanentizarea sa în mediul de toate zilele, supunând observației actul ritualizării redactării și folosirii textului.

Memorie biografică dăltuită în piatră – Epitafurile în versuri de pe monumentele cimitirului reformat din Inucu

Capitolul III.2. vizează inscripțiile funerare, epitafurile compuse și dăltuite în monumentele funerare de specialistul Kalló Ferenc din localitatea Inucu (jud. Cluj), în contextul oralității și scripturalității populare. Această tradiție funcționează ca o formă a memoriei culturale, textele scrise și dăltuite în piatră immortalizează atât viața defunctului cât și mediul său social, aceste monumente din partea a doua a secolului al 20-lea au devenit patrimoniul comunității locale ca o formă a istoriei sociale locale.

Iertăciunile (versuri funerare) din Gheorghieni în mijlocul secolului al XX-lea – Reprezentările vizuale ale textelor funerare compuse de specialistul Jaskó István 'Pitti'

Capitolul III.4. vizează versurile funerare, iertăciunile compuse de specialistul Jaskó István 'Pitti' (1929–2013) din satul Gheorghieni (jud. Cluj), în contextul oralității și scripturalității populare. Putem afirma că textele compuse de Jaskó István 'Pitti' pot fi interpretate ca o formă particulară a memoriei comunitare: imaginile bolii și sănătății care se desprind din textele iertăciunilor păstrate în arhiva de manuscrise a familiei, reprezentația textuală a procesului morții, corpul uman care suferă de bolile și accidente des întâlnite în texte constituie centrul analizei etnografice. Pe baza surselor textuale primare (42 de versuri funerare, interviuri), paralel cu evidențierea aspectelor semantice, cu clasificarea tipurilor de boli și cauzelor de moarte, se prezintă procesul de redactare a biografiei decedatului, contextul formării și rostirii textelor rituale, activitatea legată de scris a specialistului.